

This study focuses on 'buyruk' (command) issue which is a distinguishing feature among Alevi groups living in the Middle East. The Buyruk studied in this work belongs to Şebeks (a group among Kızılbaş and Bektashis) who live around Mosul, and taken from Şebeks. 'Şebek Buyruğu' was first published in a book titled Eş-Şebek by Hamid El-Sarra, an Iraqi researcher. The Buyruk in this study bases on the Buyruk in El-Sarra's work.

Buyruks, together with faith and tribe names, which are distinguishing elements among Alevi societies help notice the differences between the founders of societies and the differences in their rules of conduct (erkân) and procedures (usul). From this perspective, Buyruks are important sources in showing the differences in rules of conduct (erkân) of these societies formed around Ali belief.

In Iraq, Ehlihaks, Kakais, Kızılbaşs, Bektashis are among Alevi groups. In addition to these names, these societies are also called by their tribe names in the regions they reside. This is why most of the time their beliefs and tribe names are confused. The Buyruk which is the focus of this study is related with Şebeks which is a group among Kızılbaş and Bektashi groups. Şebek is a name of a tribe and the 'seyit' they are bound up with is bound up with Hacı Bektash. They also call themselves Bektashis.

As a result, this study is the existence of the Buyruk which was got by El-Sarra, an Iraqi Alevi, and which shows the differences in rules of conduct (erkân) and geography of Alevi societies. One of the things in understanding the differences between societies is buyruks, and thus this study handled Şebek Buyruğu and analyzed it.

ŞEBEK BUYRUĞU ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Ortadoğu'da yaşayan Alevi grupları arasında ayırıcı bir özellik olan buyruk konusunu ele almaktadır. Çalışmada ele alınan Buyruk, Musul çevresindeki Şebeklere aittir ve Şebeklerden alınmıştır. Şebek Buyruğunu ilk defa Hamid El-Sarra isimli Iraklı bir araştırmacı Eş-Şebek isimli eserinde yayınlamıştır. Bu çalışmadaki Buyruk'ta El-Sarra'ın eserinde yer alan Buyruk'a dayanmaktadır.

İnanç ve aşiret adlandırmasıyla beraber Alevi toplulukları arasında ayırıcı unsur olan Buyruklar; toplulukların kurucuları ile erkan ve usullerinin farklılığının görülmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bakımdan da Buyruklar; Ali inancı etrafında şekillenen bu toplulukların erkan farklılıklarının ortaya konmasında önemli kaynaklardır.

Irak'ta Alevi gruplar arasında Ehlihaks, Kakailer, Kızılbaşlar ve Bektaşiler bulunmaktadır. Bu topluluklar buldukları coğrafyalarda bu isimlendirmeler dışında aşiret adıyla da anılmaktadır. Bu bakımdan da çoğu zaman inançları ve aşiret adlandırmaları birbirine karışmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan Buyruk, Kızılbaş ve Bektaşî topluluklarından Şebeklerle ilişkilidir. Şebek, bir aşiret adıdır ve bağlı oldukları seyitleri Hacı Bektaş'a bağlıdır. Kendilerini de Bektaşî olarak adlandırmaktadırlar.

Sonuç olarak bu çalışma, Irak'ta yaşayan Alevilerden El-Sarra tarafından temin edilen ve Irak Alevi topluluklarının erkan veya coğrafya farklılığını gösteren Buyruğun varlığıdır. Çünkü topluluklar arasındaki farklılığın anlaşılmasındaki konulardan bir tanesi Buyruklardır ve bu nedenle bu çalışma Şebek Buyruğunu ele alıp değerlendirdi.

ÜBER DEN BUYRUK DER ŞEBEK

Das Thema der vorliegenden Arbeit sind die Buyruks (Katechismen), die innerhalb der alevitischen Gruppen unterscheidende Merkmale aufweisen. Der hier als Quelle zur Verfügung stehende Buyruk stammt von den sog. Şebek aus der Region um Mosul und wurde direkt von den Şebek bezogen. Der Buyruk der Şebek wurde erstmals von einem irakischen Wissenschaftler namens Hamid El-Sarra unter dem Titel „Eş-Şebek“ veröffentlicht. Der in dieser Abhandlung thematisierte Buyruk basiert ebenfalls auf dem Buyruk, der El-Sarras Werk zu-grunde lag.

Neben der Namensgebung für den Glauben und dem Volksstamm stellen die Buyruks ein weiteres Unterscheidungsmerkmal der alevitischen Gemeinschaften dar. Dies erleichtert die Ein-teilung der verschiedenen alevitischen Gruppen, da man sie dadurch anhand ihrer Gemeinschaftsgründer, ihres Erkans (vgl. Katechismus) und ihrer Rituale unterteilen kann. Die Buyruks der sich um den Ali Glauben formierenden Gemeinschaften sind demzufolge wichtige Quellen, um Differenzierungen in den Erkans darlegen zu können.

Unter den alevitischen Gruppen im Irak befinden sich u.a. die Ahl-e Haqq, die Kakais, die Kızılbaş und die Bektaschiten. Diese Gemeinschaften werden in ihren Regionen, neben diesen Bezeichnungen, auch über die Namen ihrer Volksstämme erwähnt. Das führt oftmals dazu, dass Bezeichnungen für den Glauben und den Volksstamm durcheinander gebracht werden.

Diese Arbeit behandelt den Buyruk der Şebek, die den Kızılbaş- und Bektaschi Gemeinschaften angehören. Şebek ist die Bezeichnung eines Volksstammes und die Seyyids (Nachkommen des Propheten Mohammeds), denen sie folgen, sind wiederum verbunden mit Hacı Bektaş. Die Şebek bezeichnen sich selbst als Bektaschis.

Abschließend bleibt festzuhalten, dass die vorliegende Arbeit auf dem Buyruk basiert, der den im Irak lebenden Aleviten von El-Sarra überliefert wurde, und die Abweichungen der irakischen Aleviten in Erkan und regionaler Ausprägung verdeutlicht. Denn für das Verständnis über die Unterschiede innerhalb der Gemeinschaften, nehmen die Buyruks eine wichtige Rolle ein. Aus diesem Grund befasst sich diese Arbeit mit dem Buyruk der Şebek und schließt mit einer Bewertung ab.

Giriş

Alevi toplulukları çok eski zamanlardan beri yazılı metinlere sahiptir. Bu metinlerin grubun dışına çıkarılması ve grup üyesi olmayanlar tarafından okunması yasaktır. Bu yasak da Alevi toplulukların yazılı kaynaklarının olmadığına yorumlmuştur. Diğer yandan da özellikle Osmanlı coğrafyasında Alevi topluluklarının koğuşturmalık olduğu ve bu koğuşturmalar boyunca yapılan tahkikatlarda bazı kitapların bulunduğu belgeler arasında yer almaktadır (Ahmet Refik, 1932).

Alevi topluluklarının kitapları arasında deyiş, nefes ve kelimeler bulunmaktadır. Bunun dışında genel hatlarıyla topluluğun erkanının anlatıldığı erkannameler ve büyük şahsiyetlerin hayat hikayelerine yer veren menakıbnameler sayılabilir. Son olarak İmam Cafer ve Şeyh Safi ismiyle anılan ve Menakıb-ı Evliya olarak isimlendirilen Buyruklar bu kitaplar arasında yer almaktadır. Alevi toplulukları uzun süre sakladıkları ve grubun dışına çıkarmadıkları Buyrukları, yakın tarihten itibaren ya kendileri tarafından ya da grubun dışındakilerce yayınlandı. Böylece grubun kendi içerisinde okuduğu Buyruk, herkesin ulaşabileceği bir metin haline geldi.

Buyruklar, İmam Cafer Sadık Buyruğu, Şeyh Safi Buyruğu, Menakıb, ve Şah İsmail Buyruğu şeklinde isimlendirilmektedir. Fakat asıl ismi Menâkıbu'l-esrâr behçetu'l-ahrâr'dır (Köprülü, 1993: n282 ve n55). Köprülü, Anadolu din tarihi açısından öneminin büyük olduğuna ve eserin dikkatli incelenmesi neticesinde Şah İsmail'e ait olmadığını görüleceğine dikkat çekmektedir. Bu bakımdan da Buyrukların hangi tarihte kimler tarafından ne zaman hazırlandığı ve yazıldığı konusu, cevabı hala beklenen sorular arasında yer almaktadır (Taşgın, 2003).

Buyruk'un ilk defa Bisâtî isimli birisi tarafından kaleme alındığını iddia eden ve Bisâtî'nin Buyruğundan ilk defa bahseden Abdülbaki Gölpınarlı'dır. Oysa Gölpınarlı'nın Bisâtî'ye atfettiği bu Buyruk, Gölpınarlı'nın kendi kitaplığındaki bir Buyrukta bulunan bir deyişin mahlasına dayanmaktadır. Deyişteki "Bisâtî" mahlasının bulunması Buyruğu da onun yazdığı hükmüne götürmüştür. Doğal olarak bu isimlendirme onun kendi tercihiyle isimlendirmesinden başka bir şey değildir (Gölpınarlı, 1974: 431). Çünkü bu eserin Bisâtî'ye ait olduğunu gösteren başka bir işaret, bizatihi Buyruğun kendisinde yoktur (Bisati, 2003).

Einleitung

Alevitische Gemeinschaften besitzen schon seit frühen Zeiten geschriebene Textquellen. Diese Schriftstücke wurden vor der Öffentlichkeit verborgen gehalten, so dass Nichtmitglieder keinen Einblick in diese Texte hatten. Diese Geheimhaltung führte zu der irrtümlichen Auffassung, alevitische Gemeinschaften besäßen keine schriftlichen Quellen. Andererseits gibt es auch Belege, die besagen, dass vornehmlich in dem Herrschaftsgebiet des Osmanischen Reiches, in Folge von gerichtlicher Verfolgung, einige Bücher der alevitischen Gemeinschaften beschlagnahmt wurden.

Unter den Büchern der alevitischen Gemeinschaften befinden sich Sammlungen von Deyiş, Nefes und Aphorismen. Darüber hinaus sind die Erkannamen (fundamentale Prinzipien der Glaubenspraxis) und die Menakıbnamen (Biographien der wichtigen Persönlichkeiten) zu nennen. Zu guter Letzt bleiben die Buyruks zu erwähnen, die unter den Namen „İmam Cafer“ und „Şeyh Safi“ bekannt sind und durch die Ernennung zu „Menakıb-ı Evliya“ besonderes Ansehen genießen.

Diese lange Zeit im Verborgenen, fern von der Öffentlichkeit gehaltenen Buyruks wurden in naher Vergangenheit sowohl von den Gemeinschaften selbst als auch von Außenstehenden veröffentlicht. Somit sind die einst streng diskreten Buyruks zu Textquellen geworden, die jedem zur Verfügung stehen.

Die Buyruks werden folgendermaßen betitelt: İmam Cafer Sadık Buyruğu, Şeyh Safi Buyruğu, Menakıb, und Şah İsmail Buyruğu. Aber die ursprüngliche Bezeichnung lautet: Menâkıbu'l-esrâr behçetu'l-ahrâr. Köprülü weist darauf hin, dass die Relevanz dieses Werkes auf die anatolische Religionsgeschichte bedeutend sei, und nach akkuraten Studien die Erkenntnis deutlich würde, dass Şah İsmail nicht der Urheber sei. Als Konsequenz bleibt die Antwort auf die Frage, wann und von wem die Buyruks wirklich verfasst wurden, eine noch ausstehende Antwort.

Abdülbaki Gölpınarlı war der Erste, der behauptete, dass der Buyruk von jemandem namens Bisâtî verfasst wurde und sprach deshalb von dem „Bisâtî Buyruğu“. Dabei stützte er sich auf das verwendete Pseudonyme in einem Deyiş, den er in einem Buyruk seiner Sammlung vorfand. Sein Urteil über den Urheber des Buyruks geht also nur auf ein Pseudonym in einem Deyiş zurück. Es wäre nur konsequent zu sagen, dass diese Zuweisung lediglich eine persönliche Präferenz zur Namensgebung darstellt, denn es gibt keine weiteren expliziten Indizien in dem Buyruk, die darauf hinweisen, es handele sich in tatsächlich um Bisâtîs Werk.

Son elli yıldır Türkiye’de Buyruklar farklı zamanlarda yayımlanmaya başladı. Bunlar arasında ilk yayımlanan, Sefer Aytekin Buyruğudur ve benzer bir metni Fuat Bozkurt ve Esat Bozkurt hem ifadelerini hem de başlıklarını okuyucunun metne daha kolay ulaşmasını sağlamak amacıyla yeniden düzenlediler. Onların hazırladığı Buyruk, Sefer Aytekin tarafından yayımlanan nüshaları andırmaktadır.

Bu dizi dışında diğer bir Buyruk, Mehmet Yaman tarafından Şeyh Safi Buyruğu ve Buyruk adıyla yayımlanmıştır.

Bir başka Buyruk yayını ise; Bisâfî’ye atfedilen Buyruk’un yayımlanmasıdır. Bisâfî Buyruğu, orijinal metne sadık kalınarak ve harf harf aktarılarak Ahmet Taşğın tarafından hazırlandı ve orijinal metin ile birlikte yayımlandı. Aynı eser bugünkü konuşma diline uyarlanarak yeniden hazırlandı ve yakında yayımlanacaktır.

Musul ve Çevresindeki Alevilerden Şebekler ve Elllerinde Bulunan Buyruk:

Irak’ta yaşayan Alevi toplulukları, Ehlihaklar, Kakailer, Kızılbaşlar ve Bektaşiler başlıkları altında tasnif etmek mümkündür. Bu isimlendirmeler Alevi topluluklarının tarikat anlayışları üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca bu isimlendirmeler dışında Alevi toplulukların aşiret adlandırmalarını da eklemeliyiz. Çünkü bu adlandırmalar birbirine karışarak konunun anlaşılmasına engel olmaktadır. Bu bakımdan da aşiret adlandırmalarını da verelim: Şebek, Sarılı, Bacvan, Karakoyun, Türkmen vb. şeklindedir.

Ehlihaklar, Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye olmak üzere büyük şehirler ve özellikle bu şehirlerin çevrelerindeki büyük yerleşim yerlerinde ve köylerde yaşamaktadırlar. Irak’ta Ehlihaklar, Aliilahi, Şebek, Sarlı, Mevali, Bacvan ve Kızılbaş ismiyle anılmaktadır. Bu isimlendirmelerin bir kısmı aşiret ya da arşiv kayıtlarındaki adıyla cemaatler olarak yer almaktadır. Aşiretler ve erkanları itibarıyla birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Çoğu zaman aşiret adlarıyla toplulukların inançlarını ele veren adlandırmalar birbirine karıştırılmaktadır. İnanç grubu olarak birçok topluluğu farklı aşiret adlarına rağmen bir arada erkan birliği içinde veya coğrafi ya da topluluk olarak görmek mümkündür. Mesela Şebek, Sarlı ve Bacvan aşiret adıdır. Oysa Bektaşî, Kızılbaş ve Kakai adlandırmaları inançlarına işaret etmektedir. Diğer yandan inanç

In den letzten 50 Jahren wurden in der Türkei zu unterschiedlichen Zeitpunkten Buyruks publiziert. Der erste unter ihnen ist der „Sefer Aytekin Buyruğu“. Fuat Bozkurt und Esat Bozkurt haben ein ähnliches Werk, mit dem Ziel ein breiteres Leserspektrum anzusprechen, überarbeitet und veröffentlicht. Jedoch bleiben die Ähnlichkeiten zwischen ihrem Buyruk und dem von Sefer Aytekin unverkennbar. Außerdem wurde von Mehmet Yaman ein weiterer Buyruk unter den Titeln „Şeyh Safi Buyruğu“ und „Buyruk“ veröffentlicht. Zusätzlich gab es noch eine Publikation eines Buyruks, der Bisâfî zugewiesen wurde. Dieser „Bisâfî Buyruğu“, der sich strikt am Originaltext orientierend durch buchstabengetreue Transkription auszeichnet, wurde von Ahmet Taşğın ausgearbeitet und zusammen mit dem Originaltext veröffentlicht. Dieses Werk wurde jetzt an die moderne Sprache angepasst und wird alsbald in einer Neuauflage veröffentlicht werden.

Über die Aleviten in Mosul und Umgebung, namentlich die Şebek, und dem Buyruk in ihrem Besitz:

Die im Irak lebenden Alevi Gemeinschaften kann man folgendermaßen kategorisieren: die Ahl-e Haqq, die Kakais, die Kızılbaş und die Bektaşis. Diese Bezeichnungen repräsentieren die Zugehörigkeiten zu den jeweiligen Tariqas. Daneben sollten wir auch die Zugehörigkeiten zu den jeweiligen Volksstämmen in die Betrachtungen einbeziehen, um die aus der Vermischung von Namensgebungen resultierenden Missverständnisse auszuschließen. Die zu differenzierenden Volksstämme wären: Şebek, Sarılı, Bacvan, Karakoyun, Türkmen, u.ä.

Die Ahl-e Haqq, hauptsächlich ansässig in Mosul, Arbil, Kirkuk und Sulaimaniyya, leben in Großstädten, insbesondere in deren näherer Umgebung und in Dörfern. Im Irak sind die Ahl-e Haqq unter den Namen Aliilahi, Şebek, Sarlı, Mevali, Bacvan und Kızılbaş bekannt. Diese Bezeichnungen weisen teils den Volksstamm und andernteils die religiöse Gemeinde aus, denen sie angehören. Volksstämme und religiöse Gemeinden unterscheiden sich gemäß ihren Erkens voneinander. Oftmals werden die Bezeichnungen für den Volksstamm mit den Bezeichnungen für die religiöse Identität verwechselt. Es ist beispielsweise möglich zu beobachten, wie eine Religionsgemeinschaft, bestehend aus unterschiedlichen Volksstämmen, einer einheitlichen Richtlinie zur Religionsausübung folgt, bzw. volksstammübergreifend eine regionale Gemeinde gebildet wird. Şebek, Sarlı und Bacvan sind Namen von Volksstämmen, wohingegen durch die

adlandırmalarının da kendi aralarında farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılık erkan ve usullerinde ortaya çıkmaktadır. Kakailerin erkan ve usulleriyle Kızılbaş ve Bektaşî toplulukların ki farklıdır. Kızılbaşlar, Erdebil Süreğine ve Bektaşiler ise Hacı Bektaş erkanına bağlıdır. Bu farklılıklar topluluklar tarafından bütün ayrıntılarıyla bilinmektedir. Ağustos 2009'da Musul ve Kerkük bölgesinde yapmış olduğumuz alan araştırmasında da bu bilgilere ulaşılmıştır.

Ehlihaklar, İran'da Kirmanşah bölgesinde yaşarlar. Çünkü Kirmanşah eyaletindeki kutsal mekanları ve yerleşim yerlerinin yanı sıra Bağdat çevresinde önemli ziyaret yerleri bulunmaktadır. Bunun dışında İran'da Ehlihaklar, Tahran'dan Tebriz'e, Kürdistan'dan Azerbaycan'a, Hemadan'dan Kazvin'e kadar hemen her yerde irili ufaklı topluluklar halinde yaşamaktadırlar.

Ehlihaklar, hem soyları itibariyle hem de erkanları itibariyle çeşitlilik göstermektedir. Seyyid İse'den gelen yedi kol olduğuna inanılır. Bunlardan soyları Sultan İshak ile beraber yedi kardeşten Pirlık devam eder. Yetmiş iki soydan geldiği kabul edilmesine karşın yedi aileden devam eden delillik bulunmaktadır. Yine bunlar arasından çıkan Kelamhan üçüncü katmanı oluşturur ve burada kelamla beraber tanbur büyük bir önem arz eder.

Bu bakımdan da başta İran olmak üzere tarikatlar ve Ehlihaklar arasında tanbur mukaddes saz kabul edilir. Bunun dışında erkan olarak İran'daki tarikat ve Ehlihaklardan farklı olan Kırklar arasında da tanbur mukaddes kabul edilir.

Haksari ve Nimetullahi gibi tarikatlar da bulunmaktadır. Diğer yandan Ehlihak olarak isimlendirilen onbir hanedan bulunmaktadır. Bu hanedanlar:

- 1-Şah İbrahim
- 2-Baba Yedigari
- 3-Hamuşi
- 4-Ali Kalenderi
- 5-Mir Suri
- 6-Seyyid Mustafayi
- 7-Hacı Bavesi (Baba İsa)
- 8-Zennuri
- 9-Ateş Beği
- 10-Şah Heyasi
- 11-Baba Haydari'den oluşmaktadır.

Bu farklılıklar isimlendirmeye de yansımaktadır. Aşiret adlarıyla bağlı buldukları soy ve erkan adları burada birbirine karışmaktadır. Yukarıda İran'da bulunan hanedanlardan saydığımız kadarıyla

Bezeichnungen Bektaşî, Kızılbaş und Kakai auf religiöse Zugehörigkeit hingewiesen wird. Andererseits existieren zwischen den Glaubensgruppen gewisse Unterschiede.

Diese Unterschiede machen sich in der Religionsausübung bemerkbar und finden ihre Mani-festation in den Erkans. Der Erkan der Kakais unterscheidet sich von dem der bektaschitischen Gemeinschaft. Die Kızılbaş folgen den Richtlinien aus Erdebil, und die Bektaschis sind dem Erkan von Hacı Bektaş treu. Jede Gemeinschaft ist sich der Unterschiede zu den anderen Gemeinschaften bis in die Einzelheiten bewusst. Zumindest ergab das unsere Vor-Ort-Untersuchungen im August 2009 in den Regionen um Mosul und Kirkuk.

Im Iran sind die Ahl-e Haqq in Kermanschäh ansässig, denn in dieser Provinz befinden sich ihre heiligen Plätze und Siedlungsgebiete. Außerdem befinden sich Pilgerorte in der Umge-bung Bagdads. Ergänzend hinzuzufügen wäre, dass die Ahl-e Haqq im Iran verstreut in klei-neren Gruppen auch von Teheran bis Täbris, von Kurdistan bis Aserbaidshan, von Hamadan bis Qazvin anzutreffen sind.

Die Ahl-e Haqq weisen sowohl eine abstammungsspezifische als auch bezogen auf ihren Er-kan eine Eigenständigkeit auf. Ihr Glaube besagt, es gäbe sieben Untergruppen ausgehend von Seyyid İse. Das religiöse Mentorat wird auf diese sieben Brüder (u.a. Sultan İshak) zurückge-führt, obwohl auch der Glaube vorherrscht die Deszendenz gehe auf 72 Volksstämme zurück. Die Kelamhan, die den dritten Rang einnehmen, legen großen Wert auf die Überlieferung geflügelter Worte (Aphorismen) und das Musikinstrument die Tanbur. Insbesondere im Iran gilt die Tanbur unter den Tariqas und den Ahl-e Haqq als heilige Laute. Auch die Kırklar, die sich jedoch im Erkan von den anderen iranischen Tariqas und den Ahl-e Haqq unterscheiden, verehren die Tanbur. Daneben gibt es auch Tariqas wie Khaksar und Nimatullahi.

Als Ahl-e Hakk bekannt sind auch elf Herrscher. Die Namen dieser Herrscher lauten:

- 1-Şah İbrahim
- 2-Baba Yedigari
- 3-Hamuşi
- 4-Ali Kalenderi
- 5-Mir Suri
- 6-Seyyid Mustafayi
- 7-Hacı Bavesi (Baba İsa)
- 8-Zennuri
- 9-Ateş Beği
- 10-Şah Heyasi
- 11-Baba Haydari

Die Unterschiede finden ihre Projektion auch in der Namensgebung. Die Namen der Volks-stämme werden mit denen zur Kennzeichnung der Erkans durcheinander gebracht. Zusätzlich zu den

bulunanların dışında farklı tayfalar da vardır. Bu bakımdan da Ehlihaklar arasında yer almayan Alevi toplulukları erkan itibariyle Türkiye'deki Alevi topluluklarına benzemektedir. Bu bakımdan da Kızılbaş ve Bektaşî olanlar arasında Şeyh Safî ve Hacı Bektaş yine Türkiye'deki gibi anılmaktadır. Bundan dolayı da Şeyh Safî Menakıbı veya Şeyh Safî Buyruğu Irak'taki toplulukların bir kısmı arasında takip edilmektedir.

Hız. Ali inancı etrafında şekillenen topluluklar, geleneksel öğretileri itibariyle farklılıklar gösterirler. Özellikle siyasi bir yapıya dönüştüğünden itibaren Kızılbaşlar gibi İsnâaşeriye Şiiliğine yaklaşmaktadırlar (Taşgın, 2004). Yine buna benzer bir durum İran'daki Ehlihaklar için de söz konusudur. Nur Ali İlahî, özellikle Ehlihaklar hakkındaki yazmış olduğu eserleriyle önemli bir çığır açarken büyük bir reform da yaptı. O, görüşleriyle Ehlihakları Şiiliğe yani on iki imam Şiiliğine yaklaştırdı (Mir Hüseyin, 2008).

Şebekler, Irak'ın en büyük kentlerinden Musul, Erbil ve Kerkük'de yaşamaktadırlar. Bu büyük kentlerin merkez ve çevresinde önemli nüfusa sahip yerleşim yerlerinde yaşayan Şebekler, farklı isimlendirmelerle diğer topluluklarla karıştırılmaktadırlar.

Bildiğimiz kadarıyla en eski tarihli Şebekleri konu alan çalışmalar El-Sarraf ve Azzavi'nin eserleridir. El-Sarraf, Azzavi'nin eserinin dışında Ehlihaklar hakkında daha fazla kaynak bulunmamaktadır. Bulunanlar da daha çok İran'da yaşayan Ehlihaklar'ı konu almaktadır. Özellikle İran'daki Ehlihakların temsilcileri arasında inanç ve ibadetlerin yazıya aktarımı ve Ehlihakların dışındakilere Ehlihaklar hakkında bilgi vermek amacıyla eserler yayınlanmaya başladı.

Irak'ta yaşayan Kakai, Ehlihak, Sarlı, Şebek, Mevali, Kızılbaş ve Bacvan topluluklarına ilişkin yayınlanan eserlere El-Sarraf ve Azzavi dışında uzun süre Irak'ta kalan C. J. Edmonds'un yaptığı çalışmaları da önemli bir yer tutmaktadır. Edmonds, Musul ve çevresi, Kerkük, Erbil ve genel olarak Kakailer hakkında elde ettiği bilgilerinin büyük bir kısmını gezi, gözlem ve görüşmeye dayandırırken yaşlı, okumuş ve Osmanlı Devleti döneminde memur olan bir Kakai'nin onun için Türkçe, kurşun kalemle ve küçük harflerle hazırladığı "Tezkere"den elde etmiştir. Tezkere'deki bilgileri daha sonra bir makale olarak yayınlamıştır (Edmonds, 1969). Ayrıca genel olarak Musul, Kerkük ve Erbil civarındaki sosyal ve dini yapı hakkındaki bilgilerini de müstakil

oben aufgezählten iranischen Herrschern gibt es noch diverse andere Herrschaftshäuser. Vor diesem Hintergrund ist noch zu erwähnen, dass alevitische Gruppierungen, die nicht den Ahl-e Haqq angehören, gemäß ihres Erkans, Parallelen zu den Aleviten in der Türkei aufweisen. Die Kızılbaş und Bektaschiten verehren Şeyh Safî und Hacı Bektaş, genauso wie es in der Türkei praktiziert wird. Aus diesem Grund richten sich einige Gemeinschaften im Irak nach dem Şeyh Safî Menakıbı bzw. dem Şeyh Safî Buyruğu.

Gemeinschaften, die sich durch eine Ali Anhängerschaft kennzeichnen, weisen traditionell eine gewisse Heterodoxie auf. Vor allem durch ihre Politisierung näherten sie sich genauso wie die Kızılbaş dem İsnâaşeriye Schiitentum. Ein vergleichbarer Zustand herrscht in Bezug auf die Ahl-e Haqq. Nur Ali İlahî öffnete durch seine Arbeiten insbesondere über die Ahl-e Haqq neue Sichtweisen und überwarf geltendes Wissen. Er war es auch, der die Ahl-e Haqq dem Schiitentum zuordnete.

Die Şebek leben in den größten Städten Iraks, darunter namentlich Mosul, Ardabil und Kir-kuk. Durch diverse und divergierende Bezeichnungen werden sie mit anderen Gemein-schaft-ten irrtümlich durcheinander gebracht. Soweit wir wissen sind die ältest datierten Untersu-chungen über die Schabak Werke von El-Sarraf und Azzavi. Außer den Werken von El-Sarraf und Azzavi sind keine weiteren Quellen über die Ahl-e Haqq bekannt. Die anderen gefunde-nen Quellen behandeln meistens die im Iran lebenden Ahl-e Haqq. Vor allem die Vertreter der Ahl-e Haqq aus dem Iran sind bestrebt, ihren Glauben und ihre Religionsausübung in schriftlicher Form zu verbreiten und Außenstehende mit Informationen zu versorgen.

Zusätzlich zu den Werken von El-Sarraf und Azzavi über die im Irak lebenden Kakai, Ahl-e Haqq, Sarlı, Şebek, Mevali, Kızılbaş und Bacvan, ist noch das Werk des lange Zeit vor Ort forschenden Wissenschaftlers C. J. Edmonds von großer Bedeutung. Edmonds gewann seine Erkenntnisse in Mosul, Kirkuk, Erbil, vor allem über die Kakais, durch Expeditionen, Be-obachtungen und Unterredungen mit älteren und gebildeten Einheimischen. Einer dieser Ge-lehrten, ein ehemals als Beamter im Osmanischen Reich beschäftigter Kakai, verfasste für ihn auf Türkisch mit Bleistift in kleinen Buchstaben die „Tezkere“. Die Informationen aus der „Tezkere“ bildeten die Grundlage für einen Artikel. Ferner hat er seine Feststellungen über die sozialen und religiösen Prägungen der Gebiete um Mosul, Kirkuk und Ardabil als separa-tes Werk mit dem Titel „Kurds, Turks and Arabs: Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq (1919-1925)“ herausgebracht.

olarak Kurds, Turks and Arabs: Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq (1919-1925), adlı eserde yayınlamıştır (Edmonds, 2003).

Fakat bu kitaba konu olan Buyruk ve Buyruğu okuyan topluluklar hakkında çok fazla çalışma yoktur. Var olan çalışmalar daha çok modern Irak tarihi veya Irak'ın ortaya çıkışı etrafında bu topluluklara dini ve aşiretler bağlamında değinilmektedir. Bunun dışında Şebeklerin sosyal dini yapısı ile bunun ekonomik hayata ilişkin bağlantılarını talipler ve seyitler bağlamında ele alan çalışmalarla (Vinogradov, 1974), Şebeklerin uzun süreden beri Sünni ve Şii kıskaç altında asimilasyona uğratılmasını ele alan çalışmalar da bulunmaktadır (Leezenberg, 1997).

Türkiye'de genel anlamda Ehlihaklar ve bu başlık altında değerlendirilen topluluklar hakkında yayınlanmış eser yoktur. Bu topluluklarla Türkiye'de yaşayan topluluklar arasındaki bağlantı ve ilişkilerin ne kadar olduğuna dair kaynak bulunmamaktadır. Bu bakımdan da Şebeklerin Musul çevresindeki yerleşim yerlerini vererek biraz olsun bu konudaki ilgiye cevap verilerek yeni ilgi ve ihtiyacı uyandırmayı ummaktadır.

Şebek Buyruğunun Literatürde Yer Alışı Üzerine

Yayına hazırlanan bu buyruk, Muhammed Hamid el-Sarraf'ın Şebekleri konu alan eserinde yer almaktadır (El-Sarraf, 1954). Eserin, 144-191 sayfaları arasında Arap harfleriyle Türkçe'si yer alırken, aynı eserin 192-217 sayfaları arasında da Arapça çevirisi bulunmaktadır.

Bu buyruk, Musul ve çevresinde yaşayan Alevilerin elinde bulunan nüshadan istinsah edilmiştir. Doğrusu eser iki bölümdür. Bu bölüm Şeyh Safi ve oğlu Şeyh Sadrettin arasındaki diyaloglara dayanmakta; ikinci bölüm ise merasimlerde okunan gülbang, deyiş ve nefeslerden oluşmaktadır. Burada yayına hazırlanan birinci kısımdır.

Buyruğun bu nüshası, yazar el-Sarraf'ın yakın dostu Sadık Kamnuna tarafından kendisine verilmiş ve yine onun verdiği bilgiye göre yazmanın bir başka orijinal kopya nüshası da Irak Müze Kütüphanesi Türkçe yazmaları 14760/1 numarada bulunmaktadır.

Musul ve çevresinde yaşayan Aleviler, Aliilahi, Aliyullahi, Al-i Hak, Ehlihak, İbrahimi, Sarlı, Şebek, Bacvan, Kızılbaş ve Kakailer şeklinde isimlendirilmektedir. Bunların birbirleriyle olan ilişkileri, nüfusları ve yerleşik oldukları yerler

Jedoch gibt es bezüglich des Buyruks, der hier behandelt wird, und der Gemeinde, die diesen Buyruk liest nicht so viele Untersuchungen. Die vorhandenen Arbeiten konzentrieren sich mehrheitlich auf die moderne irakische Geschichte und dem Einfluss religiöser Gemeinschaften und der Volksstämme auf die Gründung des Iraks. Darüberhinaus gibt es Arbeiten über die soziale und religiöse Struktur und deren ökonomischer Verknüpfung unter Berücksichtigung der Talip-Seyyid Verhältnisse. Vorzufinden sind auch Arbeiten über die Versuche zur Assimilation der Şebek durch Sunniten einerseits und Schiiten andererseits.

In der Türkei gibt es gemeinhin keine Publikation über die Ahl-e Haqq und den Gemeinschaften vergleichbarer Kategorie. Es gibt keine Quellen, die Aussagen über etwaige Verbindungen und Verhältnisse zwischen diesen Gemeinschaften und denen in der Türkei treffen könnten. Aus diesem Grund ist der Gedanke, die Siedlungsgebiete der Şebek in Mosul und Umgebung zu erwähnen als Intention zu verstehen, bestehende offene Fragen zu beantworten und neues Interesse zu wecken.

Über die Erwähnung des Şebek Buyruks in der Literatur

Der für die Veröffentlichung vorbereitete Buyruk wird in Muhammed Hamid El-Sarrafs Werk über die Şebek erörtert. Zwischen den Seiten 144-191 befindet sich eine türkische Fassung in arabischer Schrift, und die Seiten 192-217 beinhalten die arabische Übersetzung.

Dieser Buyruk stellt ein Replikat des Exemplars dar, welches sich im Besitz der Aleviten um Mosul befindet. Dieses Werk besteht aus zwei Abschnitten: Einem Teil in Form eines Dialoges zwischen Şeyh Safi und seinem Sohn Şeyh Sadrettin; der zweite Teil gibt die während der Rituale vorgetragenen Gebete (Gülbang), Deyiş und Nefes wieder. Veröffentlicht wurde nur der erste Abschnitt.

Der Autor El-Sarraf bekam das Replikat des Buyruks von seinem engen Freund Sadık Kamnuna. Nach dessen Informationen befindet sich ein weiteres Replikat in der Bibliothek des irakischen Staatsmuseums unter den türkischsprachigen Schriften mit der Kennziffer 14760/1.

Die in Mosul und Umgebung lebenden Aleviten werden als Aliilahis, Aliyullahis, Al-i Haks, Ahl-e Haqq, Ibrahimis, Sarlıs, Şebek, Bacvans, Kızılbaş und Kakais bezeichnet. El-Sarraf liefert

hakkında el-Sarraf geniş bilgi vermektedir. Yine yazar bu toplulukların büyük bir kısmının Şeyh Safi Menakıbı veya Buyruk adı verdikleri bu eserleri kutsal kabul ettiklerini ve okuduklarını belirtmektedir.

Irak'ta yaşayan bu topluluklar hakkında daha önceki yıllarda Abbas el-Azzavi, Kakailer hakkında yayınladığı eserinde Kakailerin kitapları bahsinde bu konuya yer vermektedir (El-Azzavi, 1949: 95). Azzavi, kitabının ilgili bu bölümünde "Buyruk" başlığı altında ve 90-92 sayfalarında Menakıb-ı Şeyh Safi olarak "Kızılbaşlar ve Kakailer" başlığı altında şu bilgilere yer vermektedir: "Bunlar, inanç olarak Kızılbaşlardan farkları yoktur. Şebekleri, Kızılbaşlardan kabul etmemek hata olur. Çünkü onların tarikatı, Tarikat-ı Şeyh Safi yahut onların kendi ifadeleriyle Şeyh Safi ve kitapları aynı kitaptır ve Şeyh Safi'nin menkıbelerinden söz eden ve Kızılbaşların kitabı olan Buyruk adlı kitap, onlar arasında çok tutulan, itibar edilen bir kitaptır."

Bir sonraki başlıkta Kakailer ve Şebeklerden bahsederken de yine Menakıb'tan bahsetmekte ve orada da bu konuda şu bilgilere yer vermektedir: "Okumayı bilen şeyhleri, onlara, Şeyh Safiyüddin el-Erdebili'nin menkıbelerinden bahseden el-Menakıb adlı Türkçe eserde bulunan Buyruk'u okurlar. Onlarda bu eserden üç ya da dört nüshadan fazla yoktur." (El-Azzavi, 1949: 99)

Yukarıdaki her iki çalışmanın daha genişini yıllar sonra Matti Mousa yaptı. Mousa çalışmasında, Musul ve çevresinde yaşayan Şebekler, İbrahimiler, Kakailer vb. diğer Alevi toplulukları ve onların kitapları hakkında geniş yer verdi. Kendisinden önceki kaynaklarda bu konu çerçevesinde var olan bilgilere de yer verdi (Mousa, 1987). Hatta Mousa, eserinin büyük bir kısmını el-Sarraf'a dayandırdı. O da eserin 152 - 162 sayfaları arasında Kutsal Kitapları başlığı altında Menakıb ve Buyruk konusunu değerlendirdi. Fakat o Irak'taki topluluklar arasında üç farklı Buyruk bulunduğunu düşünüyor. Irak Alevileri arasında bulunan Buyruk nüshaları Musul çevresindeki Şebekler, Telafar'daki Kızılbaş, Bektaşiler ile Kerkük civarındaki Kakailer'de de olduğuna inanıyordu. Fakat Kızılbaş ve Bektaşi toplulukları dışında, mesela Kakailer arasında, Buyruk bulunmamaktadır. Özellikle Kerkük civarındaki Kakailer arasında Buyruk yoktur. Hata Kerkük civarındaki Kakailer kendilerini Bektaşi olarak tanımlamalarına rağmen ellerinde Buyruk yoktur.

weitreichende Informationen über ihre Beziehungen untereinander, über ihre Siedlungsgebiete und der Populationen. Er hebt auch hervor, dass sich diese Gemeinschaften mehrheitlich an den Schriften orientieren, die sie mit "Şeyh Safi Menakıbı" und "Buyruk" betiteln.

Abbas el Azzavi erwähnte dieses Thema zu einem früheren Zeitpunkt in seiner Abhandlung über die Kakais, als er Bezug auf die von ihnen verwendeten Bücher nahm. Unter der Überschrift "Buyruk" auf den Seiten 90-92 im Unterkapitel "Kızılbaşlar ve Kakailer" heißt es: "Sie weisen keine Unterschiede zu den Kızılbaş auf. Es wäre ein Fehler, die Schabak nicht zu den Kızılbaş zu zählen, denn ihre Tariqa ist die Tarikat-ı Şeyh Safi und ihre Bücher sind die gleichen wie die der Kızılbaş. Bei beiden Gruppen lässt sich feststellen, dass die Biographien (Menakıb) von Şeyh Safi und der Buyruk hohes Ansehen genießen."

Im nächsten Unterkapitel, die Kakais und die Şebek beschreibend, werden folgende Informationen bezüglich der Biographien übermittelt: "Scheiche, die des Lesens mächtig sind, lesen ihrem Gefolge aus dem "el-Menakıb", einem Buyruk, der das Leben von Şeyh Safiyüddin el-Erdebili illustriert. Sie besitzen nicht mehr als 3 bis 4 Exemplare dieses Werkes."

Eine noch umfangreichere Arbeit wurde nach Jahren von Matti Mousa geleistet. Er räumte den in Mosul und Umgebung lebenden Şebek, İbrahimis, Kakais und vergleichbaren alevitischen Gruppen und deren Schriftquellen viel Platz in seinen Untersuchungen ein. Er fügte seiner Ausarbeitung auch vorhergehendes Wissen aus bekannten Quellen bei. Ein Großteil seines Werkes geht auf El-Sarraf zurück. Zwischen den Seiten 152-162 beschäftigt er sich unter dem Titel „Heilige Bücher“ mit den Menakıb und Buyruk. Jedoch ist er der Auffassung, es gäbe innerhalb der Gemeinschaften im Irak drei unterschiedliche Buyruks. Er glaubt die unter den irakischen Aleviten verbreiteten Exemplare seien auch im Besitz der Şebek aus Mosul, den Kızılbaş und Bektaschis aus Telafar und den Kakais aus Kirkuk. Aber diese Gruppen, wie z.B. die Kakais, haben nachweislich, mit Ausnahme der Kızılbaş und der Bektaschis, überhaupt keine Buyruks. Insbesondere bei den Kakais um Kirkuk ist kein Buyruk vorzufinden, obwohl sie sich selbst zu den Bektaschis zugehörig klassifizieren.

el-Sarraf'ın eserinde yer alan Buyruk daha önce Arap harfleriyle Dr. Hüseyin Düzgün tarafından yayınlandı (Düzgün, 1379). Dr. Hüseyin Düzgün, Türkçe orijinal metnin yeni kurgusunu yaparak "el-Buyuruk" ismiyle yayınladı. Daha sonra aynı yazar, Farsça çevirisiyle beraber el-Buyuruk adıyla ikinci baskısını yayınladı (Düzgün, 1381). Daha sonraki baskılardan birisini de yazar, Farsça çeviri ve orijinal Türkçe metin olarak Şeyh Safiyüddin Erdebili'nin eseri şeklinde yayınladı (Erdebili, 1385: 277-300). Yazar aynı eseri yeni eklemelerle tekrar yayınladı (Erdebili, 1386: 67-87). Böylece Hüseyin Düzgün, el-Buyuruk isimli risaleyi dört kez neşretmiştir.

Dr. Hüseyin Düzgün, Buyruğu Şeyh Safiyüddin Erdebili'nin eseri olarak düşünmüş ve buna göre bir kurguya gitmiştir. Kara Mecmua, Şeyh Safi'ye ait olduğu söylenen ve Safevi sarayında okunan bir eserdir ve kayıptır. Bu kurguya göre de buyruğu Kara Mecmua isimli eserin bir bölümü olarak düşünmüş ve Kara Mecmua içerisinde onun bir risalesi olarak da koymuştur. Böylece Dr. Düzgün tarafından kayıp olan Kara Mecmua, Şeyh Safi'ye ait olan diğer bütün metinlerin de bir arada toplanmasından oluşturuldu. Dolayısıyla farklı eserlerdeki Şeyh Safi referanslı bölümlerden yeni bir inşa eser yayınladı.

Ayrıca Dr. Düzgün, el-Sarraf'ın eserinde yer alan metnin tamamını koymak yerine sadece Şeyh Safi ve Şeyh Sadrettin arasındaki diyaloglara yer verdi. Buna ek olarak eserin el-Sarraf'ın eserinden alındığına dair hiçbir açıklamada bulunmadığı için de bu ilk planda okuyucu tarafından yayınlayan tarafından ortaya çıkarılmış izlenimi vermektedir.

Şebekler hakkında ilk yazı yazıp yayınlayan Seyit Şemseddin Seyit Abbas (yani Seyit Abbas'ın oğlu Seyit Şemseddin)'in Kardeşlik Dergisindeki seri yazısından Şebek Kitapları bölümünde Buyruk'a yer vermektedir.

a-Buyruk veya Menakıb: Buyruk Türkçe'dir ve dört cüzden oluşmaktadır. Yazarı belli olmayan kitabın üç ciltten oluşan yazma nüshaları bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'de basılan Buyrukla karşılaştırma yaparak, Türkiye'deki Buyruğun dört cüzden oluştuğunu böylece Şebeklerin ellerindeki Buyrukla aynı olduklarını öğrendiklerini de belirtmektedir.

Buyruk, tarikatın kurallarını, tarikatın adabını, hakiki ahkamı, Bektaşî Tarikatındaki adamların özelliklerini, tarikatın meratibini ele alır ve Şeyh Safi ile oğlu Şeyh Sadreddin arasındaki diyaloglara yer vermektedir.

Der dem Werk von El-Sarraf zugrunde liegende Buyruk wurde zuerst von Dr. Hüseyin Düzgün in arabischer Schrift mit dem Titel „el-Buyuruk“ veröffentlicht. Später brachte er eine Zweitaufgabe dieses Werkes mit einer persischen Übersetzung heraus. In einer weiteren Auflage wurde es von ihm mit persischer Übersetzung und türkischem Originaltext und der Benennung von Şeyh Safiyüddin Erdebili als Urheber veröffentlicht. Nach einer erneuten Veröffentlichung mit Ergänzungen kommt der Autor somit auf insgesamt vier Publikationen.

Dr. Hüseyin Düzgün fasste den Buyruk als Şeyh Safiyüddin Erdebilis Werk auf und ließ sich bei seiner Arbeit von dieser These leiten. Im Herrschaftshaus der Safeviten wurde ein Schriftstück mit dem Namen „Kara Mecmua“ gelesen, welches Şeyh Safi zugeschrieben wird aber nicht mehr auffindbar ist. In Dr. Hüseyin Düzgüns Ausführungen wird der Buyruk, als ein Abschnitt der „Kara Mecmua“, diesem Werk zugeordnet. In Folge dessen wurde die „Kara Mecmua“ unter Hinzunahme von anderen Şeyh Safi Quellen neu geschaffen. Aus einer Kollektion von willkürlich zusammengetragenen Textquellen mit Referenzen zu Şeyh Safi ist somit eine Rekonstruktion der „Kara Mecmua“ entstanden.

Außerdem hat Dr. Düzgün, anstatt den gesamten Text aus El-Sarrafs Werk einzufügen, nur die Dialoge zwischen Şeyh Safi und Şeyh Sadrettin erwähnt. Die Nichtbenennung von El-Sarraf als Quelle führt beim Leser dazu, dass der Autor alleine zu diesen Forschungsergebnissen gekommen sei. Seyit Şemseddin Seyit Abbas (Seyit Abbas' Sohn Seyit Şemseddin) hat als erster einen Text über die Schabak in dem Magazin „Kardeşlik“ verfasst und veröffentlicht. Er erwähnte dort die Buyruks der Şebek.

a-Buyruk oder Menakıb: Buyruk ist auf Türkisch und besteht aus vier Abschnitten. Der Autor ist unbekannt und das Exemplar hat drei Bände. Vergleiche mit dem Buyruk aus der Türkei hätte ihnen gezeigt, dass auch der Buyruk in der Türkei aus vier Abschnitten bestünde und somit identisch mit dem Buyruk der Şebek sei. Der Buyruk beinhaltet die Gebote der Tariqa, die spirituellen Sitten und Bräuche, Urteile und Bestimmungen, Eigenschaften und Autoritäten der bektaschitischen Würdenträger, die Hierarchiestruktur der Tariqa und die Dialoge zwischen Şeyh Safi und seinem Sohn Şeyh Sadreddin.

b-Miratu'l-Mekasid: Matbu

c-Yemini: Matbu

d-Bektaşiliğin İç Yüzü: Matbu

e-Virani: Matbu

f-Divanlar: Nesimi, Fuzuli, Seyyid Nizam, Sadi, Kameri (Seyit Şemseddin: 1972: 24).

Sarraf'ın yayınladığı Buyruk'un Şebeklerin halen elinde bulunan Buyruk ile aynı olup olmadığı konusunda bilgi sahibi değiliz. Musul'da Şebekler arasında yapmış olduğumuz alan araştırmasında Şebeklerin ellerinde Buyruk bulunup bulunmadığı konusunda da sorular sordum. Doğrusu Buyruğun varlığından hemen herkes söz etti. Hatta birden fazla nüshanın varlığından dahi söz ettiler. Fakat bu nüshaların kimin ya da kimlerin elinde olduğuna dair net bir bilgiye ulaşamadım. Ama araştırıp tespit ettiklerinde buyruğun kopya bir nüshasını verebileceklerini söylediler.

Ayrıca Moosa'nın sözünü ettiği Irak Milli Müzesindeki Buyruk nüshasına yönelik de girişimimiz oldu. Talebimiz üzerine Bağdat'ta bulunan bazı akademisyen meslektaşlarımızın bizatihi kütüphanede yaptıkları araştırmalarda, kitap kataloglarında gözükmesine rağmen maalesef raflarda yerinde bulunmadığını ve kaybolduğunu söylediler. Amerika'nın Irak'a girmesinden sonra yağmalanan kütüphanenin kaybolan eserleri arasında bu buyruğun da olduğunu hem ben hem de oradaki akademisyen dostlarımız öğrendik.

Şebek Buyruğunda Yer Alan Konular

Arapça ayet, hadis ve bazı kibarı kelimeler Arapça olarak yer almaktadır. Bunlardan bir kısmı metnin içerisinde bazı Arapça ifadelerin anlamları, Arapça ifadenin hemen ardından gelmektedir. Metin içerisinde yer yer Kur'an'dan ayetler ile Hz Muhammed'in hadisleri yorumlarıyla verilmektedir. Şeyh Safiyiddin ve oğlu Şeyh Sadreddin arasında sorulu cevaplı diyalogları bulunmaktadır. Dili gayet sade ve açık olan Buyruk, sufi tarikatları formunda sunulmaktadır.

Eser, hamdele ve salvele, Allah'ın büyüklüğü ve yüceliği ile Muhammet peygambere övgüyle başlamaktadır.

Sonra Peygamberin emaneti Ali'ye vermek için davetiyle devam etmektedir. Buradan itibaren vasiyet konusu anlatılmaktadır.

Daha sonra talip ve taliplerin hakları ve görevleri konusunda bilgi verilmektedir.

Secde ve beynamaz, üstat nefesi ve

b-“Miratu'l-Mekasid” (gedruckt)

c-Yemini (gedruckt)

d-“Bektaşiliğin İç Yüzü” (gedruckt)

e-Virani (gedruckt)

f-Gedichtsammlungen: Nesimi, Fuzuli, Seyyid Nizam, Sadi, Kameri.

Wir können nicht mit letzter Gewissheit sagen, ob der von El-Sarraff veröffentlichte Buyruk identisch mit dem der Şebek ist. Bei unseren Vor-Ort-Untersuchungen in Mosul inmitten der Şebek habe ich die Frage gestellt, ob sie einen Buyruk besäßen. Sie erwähnten die Existenz eines Buyruks. Sie gaben sogar an, es existierten mehrere Kopien davon. Ich habe jedoch keine genauen Informationen erhalten, in wessen Obhut sich diese Exemplare befinden, aber sie versicherten, sie würden mir ein Exemplar aushändigen, wenn sie eins ausfindig machten.

Wir unternahmen auch Versuche an den von Moosa beschriebenen, im Irakischen Staatsmuseum befindlichen Buyruk heranzukommen. Auf unsere Bitte antworteten unsere Akademikerkollegen nach Recherchen, dass das Buch in den Katalogen auftauche aber nicht in den Regalen vorzufinden sei und verloren zu sein scheint. Wir haben erfahren, dass nach der Invasion Amerikas im Irak unter den anderen vermissten Werken auch dieser Buyruk den Plünderungen in der Bibliothek zum Opfer fiel.

Über die im Buyruk behandelten Themen

Koranverse, Hadithe und einige Aphorismen werden in der arabischen Sprache wiedergegeben. Die Bedeutung wird im Anschluss an den arabischen Wortlaut nachgetragen. Den innerhalb des Textes auftauchenden Koranverse und den Hadithen des Propheten Mohammed folgt eine Interpretation. Es befinden sich Dialoge zwischen Şeyh Safiyiddin und seinem Sohn Şeyh Sadreddin in einer Frage-Antwort-Manier. Die verwendete Sprache ist recht eindeutig und verleiht dem Buyruk ein Profil, vergleichbar mit dem der Schriften der anderen Sufiorden.

Das Werk beginnt mit der Allmacht und Erhabenheit Allahs und einer Lobpreisung auf den Propheten Mohammed. Es folgt der Aufruf des Propheten, die Verantwortung auf Ali zu übertragen ehe die Thematik zum Vermächtnis des Propheten wiedergegeben wird. Anschließend gibt es Auskunft über die Rechte und Pflichten der Jünger (Talip). Fortgefahren wird mit der Ausübung des Niederwerfens beim Gebet, den Konsequenzen beim Fernbleiben vom Gebet, den Nefes und der

evliyanın kavilleri ile devam etmektedir. Mürüvvet, münafık konusu ele alındıktan sonra makamlara geçilmektedir.

Bütün bu konulardan itibaren dört adet nefes yer almaktadır. Nefesler Şah Hatayi'ye aittir. Halifelik, mürebbilik konuları şartlarıyla birlikte anlatılmaktadır.

Ferîşteoğlu'nun Duvazde İmamı Arapça'dan Türkçe'ye çevirdiği kendi ifadeleriyle yer almaktadır. Bunun ardında da Necmüddin Kübra'nın Duvazde İmam açıklaması yine kendi ifadeleriyle yer verilmektedir.

Son olarak Adem peygamber, Fatıma ve Duvazde İmam'ın Arapça orijinaliyle tamamlanmaktadır.

Bu genel girişten sonra şimdi sırasıyla Buyruk Bablarına yer verelim:

Buyruk'un adı: Kitab-ı Menakıb, Şeyh Safi şeklinde kaydedilmiştir.

Buyruk, Besmele, Hamdele ve Salvale ile başlamaktadır.

İlk Bab, Hazreti Muhammed'in ölmeden önce Hazreti Ali'ye verdiği vasiyetleri ele alarak başlamaktadır.

Sonra "Nasihatı Saklamak ve Tutmak" konusuyla devam etmektedir.

Devamla "Vasiyeti Evliya Muhiblerine Duyurmak" babı gelmektedir.

Ardından da "Vasiyetname'nin İmam Ali'ye Teslimi" konusuna yer verilmektedir.

Vasiyetnamenin Şeyh Safi'ye Ulaşması babı gelmektedir.

Vasiyetname konusu "Taliblerin Vasiyetnameyi Dinlemesi" babıyla tamamlanmaktadır.

Şeyh Safi, "Talib Hakkı Nedir, Talibe Ne Gereklidir" babında Şeyh Sadreddin'in sorusuna birer birer açıklama yapmaktadır.

Talibin yaptığı işleri iyice düşünmesi konusuna yer verilmektedir.

Şeyh Safi, "Talib Ne Yapınca Gönlü Temiz Olur" babında Şeyh Sadreddin'in sorusuna açıklama getirmektedir.

Şeyh Safi, "Beynamaz" babında Şeyh Sadreddin'in sorusuna cevap vermektedir.

Şeyh Safi, "Secde Kılmak ve Secde Ne İçindir" babında Şeyh Sadreddin'in sorusuna açıklama yapmaktadır.

Şeyh Safi, "Talib Olan Kimsenin Üstat Nefesiyle Yürümesi" konusunu açıklamaktadır.

Şeyh Safi, "Evliyanın On İki Kavli Vardır ve Bunların

Treueschwüre der Heiligen. Nachdem der Unterschied zwischen wohlwollender Menschlichkeit und verwerflicher Missgunst erläutert wird, behandelt der Text die Hierarchie innerhalb eines Sufiordens. Nach jedem dieser Themen stehen 4 Nefes von Şah Hatayi. Die Stellungen der gemeinschaftsinternen Kalifen und Lehrmeister wird zusammen mit den Bedingungen zur Erlangung dieser Positionen dargelegt.

Der Duvazde Imam (Ehrerbietung an die zwölf Imame) wurde von Ferîşteoğlu vom Arabischen ins Türkische übersetzt. Hieran schließt die Erläuterung von Necmüddin Kübra zu dem Duvazde Imam an. Am Ende werden der Prophet Adam und Fatima erwähnt, und der Duvazde Imam steht nochmals in original arabischer Sprache. Nach dieser zusammenfassenden Einleitung folgen nun der Reihe nach die Abschnitte des Buyruks im Detail.

Der Name des Buyruk: Kitab-ı Menakıb, Şeyh Safi

a) Besmele (Bismillah ir-Rahman ir-Rahim), Hamdele (Hamdülillah) und Salvale (Salavat).

b) das Vermächtnis, das Mohammed kurz vor seinem Tod an Ali weitergab.

c) Einhalten und Bewahren des Vermächtnisses.

d) "Weitergabe an die Jünger".

e) "Übergabe des Vermächtnisses an Imam Ali".

f) "Wie Şeyh Safi das Vermächtnis empfangen hat."

g) "Wie die Jünger das Vermächtnis zu verstehen haben".

h) Beantwortung der Frage „Welche Rechte hat der Jünger, und was sind seine Bedürfnisse“ von Şeyh Sadreddin seitens Şeyh Safi.

i) Şeyh Safi liefert der Reihe nach Antworten auf folgende Fragestellungen:

"Was muss der Jünger tun, um ein reines Herz, eine reine Seele zu haben"

"Dem Fernbleiben vom Gebet"

"Dem Niederwerfen beim Gebet und welche Bedeutung es hat"

"Die Hörigkeit des Jüngers auf die Autorität, den Lehrmeister"

"Ein Heiliger hat zwölf rituelle Konventionen, davon sechs als Jünger abgeschlossen"

"Der Jünger unterteilt die Nacht in fünf Abschnitte"

„Feinde der Tariqa“

"Allahs Festung im Herzen des Jüngers"

Altısı Talibindir” babında Şeyh Sadreddin’in sorusuna getirdiği izahat bulunmaktadır.

Şeyh Safi, “Talibin Geceyi Beş Kısma Ayırması” konusunu beyan etmektedir.

Şeyh Safi, “Tarik Düşmanı” babında Şeyh Sadreddin’in sorusunu cevaplamaktadır.

Şeyh Safi, “Allah’ın Talibin Kalbinde Yaptığı Kale”yi açıklamaktadır.

Şeyh Safi, “Talibin Ailesiyle İlişkileri Nasıl Olmalı” babındaki Şeyh Sadreddin’in sorusuna cevap vermektedir.

Şeyh Safi, “Emanet” babında Şeyh Sadreddin’in sorusunu cevaplamaktadır.

Şeyh Safi, “Talibe Yol İçinde Ne Gerekir” babında Şeyh Sadreddin’in sorusuna cevap vermektedir.

Şeyh Safi, “Mürüvvet” babında Şeyh Sadreddin’in sorusunu cevaplamaktadır.

Şeyh Safi, “Talibin Evliyadan Yüz Döndürmesi Halinde Durumunun Ne Olacağı” babında Şeyh Sadreddin’in sorusuna verdiği cevap yer almaktadır.

Şeyh Safi, “Münafık Kimlerdir” babında Şeyh Sadreddin’in sorusuna cevap vermektedir.

Evliyaya muhabbet konusuna yer verilmektedir.

Şeyh Safi, “Talibin Nişanı” babında Şeyh Sadreddin’in sorusunu beyan etmektedir.

Şeyh Safi, “Talibin Makamları” babında Şeyh Sadreddin’in sorusuna cevap vermektedir.

Şeyh Safi, “Talibin ve Münafığın Musibeti Nedir?” babında Şeyh Sadreddin’in sorusuna açıklaması gelmektedir.

Şeyh Safi, “Talibin Evliya Sulukunu Bilmesi” babında Şeyh Sadreddin’in sorusuna açıklama vermektedir.

Şeyh Safi’nin “Cemiyet” hakkındaki açıklamaları gelmektedir.

Halifelğin şartları ve özelliklerine yer verilmektedir.

Hazreti Muhammed’in kendi yerine kaymakam kıldığı Hazreti Ali’nin neslinin halife kılınması ve halife kelimesinin açıklaması bulunmaktadır.

Halifelğin yedi yüzü olduğunu söyledikten sonra bunları teker teker izah etmektedir.

Halifelğin on iki şartı teker teker açıklanmaktadır.

Mürebilğin üç şartı ve dört nişanına yer verilmektedir.

Musahiplik konusu ele alınmaktadır.

“Die Beziehungen des Jüngers zu seiner Familie”

“Das Wissen über den Pfad der Heiligen”

“Anvertrautes Gut”

“Wessen bedarf der Jünger auf seinem Pfad”

“Wohlwollen”

“Für den Fall, dass der Jünger sich von seinem Lehrmeister abwendet”

“Wer sind die Missgünstigen, Ungläubigen”

“Das Kennzeichen des Jüngers”

“Die Stufen/Grade des Jüngers”

“Die Verhängnisse eines Jüngers und eines Ungläubigen”

j) Şeyh Safi erläutert die Bedeutung von “Gemeinschaft”. Er führt die Voraussetzungen für das Kalifat auf und hebt dessen Besonderheiten hervor. Ergänzt wird dieses Thema mit Bezug auf die Nachfolge von Mohammed und der Übertragung des Kalifats auf Ali’s Abstammungslinie. Die sieben Seiten und die zwölf Voraussetzungen des Kalifats werden genannt und einzeln erklärt. Die drei Voraussetzungen und vier Kennzeichen der Lehrmeister werden beschrieben. Die rituelle Verbrüderung wird thematisiert. Die Nachfolge von Mohammed und die Indizien, die für Ali als Wunschkandidat sprechen, werden auf-gegriffen.

Ferişteoğlu Abdulmecid, ein Hurufi, der auch die Werke des Hurufiyya-Gründers Fazlullah Naimi ins Türkische übersetzt hat, findet hier mit der von ihm übermittelten „Duvazde İmam“, einer Abhandlung über die Zwölf Imame, Erwähnung. Auch Necmuddin Kübras Darstellungen der Zwölf Imame werden aufgeführt. Eine Geschichte von Adam wird erzählt, wie er die Grüne Kuppel wahrnimmt und aus Neugier Nachforschungen anstellt. Es wird aufgedeckt, dass die Grüne Kuppel bis zur Heiligen Fatima reicht.

In dem Abschnitt, wo das Geheimnis von Fatima offenbart wird, werden aus dem Munde Fatimas, die Namen der zwölf Imame aufgezählt. Sie beginnt mit der Begrüßung Mohammeds und endet mit der Erwähnung Imam Mehdis. Ihre Söhne die zwölf Imame seien der Grund, dass alles Leben auf Erden erschaffen worden ist. Bis zur Apokalypse würden sie sich vermehren, und von ihr abstammen. Zur Endzeit würde Mohammed erscheinen und die Welt neuordnen. Die Hilfsbedürftigen, die sich auf die zwölf Imame berufen, könnten sich derer Unterstützung gewiss sein. Der Prophet Adam, der an dieses Wissen aus Erfahrung gekommen sei, habe

Hazreti Muhammed kendisinden sonra yerine Hazreti Ali'yi nasslara dayanarak işaret ediyor ve bunu da ashabına bildiriyor.

Hurufiliğin kurucusu Fazlullah Naimi Hurufi'nin eserlerini Türkçe'ye çeviren ve kendisi de bir Hurufi olan Ferišteoğlu Abdulmecid Arapça olan "Duvazde İmam" yani on iki imamlar hakkındaki metni Arapça'dan Türkçe'ye çevirmiş ve bu konuyu da yine onun kendi dilinden aktarılmaktadır.

Büyük şeyhlerden Necmuddin Kübra'nın on iki imamlar hakkındaki görüşlerine yer verilmektedir. Hazreti Adem'in Yeşil Kubbeyi görmesi ve onu merak edip hakkında bilgi alması konusuna yer verilmektedir. Böylece bu Yeşil Kubbe'nin Hazreti Fatıma'ya ulaşması konusu açıklanmaktadır.

Hazreti Fatıma'nın sırrını açıklayan bölümde, Hazreti Fatıma'nın diliyle on iki imamlar sayılır. Başındaki tacın son peygamber Muhammed Mustafa'yı selamlamakla başlar İmam Mehdi'yi Zaman ile bitirir. Oğlu olan on iki imamlar için bütün mahlukatın onların hatırına yaratıldığını, kıyamete kadar onların sayılarının artarak devam edeceğini, bunların hepsinin de kendi neslinden olacağını, Hazreti Adem'e "baba" hitabıyla seslenerek: Muhammed'in ahir zamanda ortaya çıkacağını ve alemleri düzenleyeceğini, başı darda kalanların on iki imamlardan yardım isteyip umduklarında yardımlarına yetişeceklerini, bu bilgiyi tecrübeyle öğrenen Adem peygamber, oğlu Şit'e o da İdris'e o da Nuh'a dilden dile bütün peygamberlerle aktarıldı, en nihayetinde Hazreti Muhammed'in dedesi Abdulmuttalib'e ve dedesinden de babası Abdullah'a, ondan da son peygamber Muhammed'e, ondan da Hazreti Ali ve Hazreti Fatıma'ya kadar ulaştı. Ayrıca bütün peygamberler on iki imamların bu halini kendi nesillerine vasiyet ederek, onların büyüklüğünü anlattılar.

Kitabın asıl kaynağında Arapça Duvazde İmam bulunmaktadır. İsimleri sırayla salavatlarla sayılan on iki imamın birer ismi verilmektedir. Arapça Duvazde İmam ile kitap tamam olmaktadır.

Sonuç

Buyruk, Alevi toplulukları arasında ayırıcı bir özelliktir. Bu haliyle değerlendirmeye tabi tutulmadı. Bu bakımdan da bu çalışma konuya bu noktadan değindi. İslam dünyasının çeşitli yerlerinde yaşayan Alevilerin bir kısmında mukaddes kabul edilen ve topluluğun erkanını belirleyen yerde Buyruk bulunmaktadır.

es an Seth weitergegeben, der wiederum übergab es an Henoah und über Noah erreichte es von Mund zu Mund alle Propheten. Zum Schluss erreichte es Mohammed über seinen Großvater Abdulmuttalib und seinen Vater Abdullah. Über Mohammed gelangte das Wissen zu Ali und letztlich zu Fatima. Außerdem hätten alle Propheten dieses Wissen um die zwölf Imame und ihrer Bedeutsamkeit an die eigenen Nachkommen vererbt.

Im Originalquelltext steht der „Duvazde İmam“ auf Arabisch. Jeder der zwölf Imame wird einzeln genannt und durch ein Salavat geehrt. Das Werk schließt mit diesem „Duvazde İmam“ auf Arabisch ab.

Fazit

Der Buyruk ist ein Unterscheidungsmerkmal innerhalb der alevitischen Gemeinschaften. Bis jetzt wurde dieser Sachverhalt nicht ausgewertet, sodass diese Abhandlung genau hier ansetzt. Aleviten, die in verschiedenen islamisch geprägten Gebieten leben, besitzen zum Teil einen als heilig angesehenen und ihre Rituale bestimmenden Buyruk.

Die in Mosul und seiner Umgebung ansässigen Aleviten besitzen einen Buyruk, der als „Şebek Buyruğu“ bekannt ist. In diversen Quellen gab es Querverweise und Hinweise, aber nie waren die Informationen ausreichend. In dieser Arbeit wurde erstmals die betreffende Literatur und im Speziellen der „Şebek Buyruğu“ evaluiert.

Irak'ın en büyük kentlerinden Musul ve çevresinde yerleşik olan Aleviler arasında korunan, okunan Buyruk, Şebek Buyruğu olarak tanınmaktadır. Çeşitli kaynaklarda kısa bilgilerle işaretler bulunmasına rağmen yeterli bilgi bulunmamaktaydı.

Bu çalışmada ilk defa geniş bir şekilde ilgili literatür ve Şebek Buyruğu değerlendirildi.

Kaynakça/Literaturverzeichnis

- AHMET Refik (1932), On Altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, s. 35-36, (Belge No: 47).
- BİSÂTÎ (2003), Şeyh Sâfi Buyruğu (Meâkîbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr), Hazırlayan Ahmet Taşgîn, Ankara: Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları.
- BUYRUK (1958), Derleyen Sefer Aytekin, Ankara: Emek Basım-Yayınevi.
- BUYRUK (1982), Hazırlayan Fuat Bozkurt, İstanbul: Anadolu Matbaası.
- BUYRUK (2000), Günümüz Türkçe'sine Çeviren Mehmet Yaman, Mannheim: Mannheim Alevî Kültür Merkezi Dedeler Kurulu Yayınları.
- BUYRUK, İmam Cafer Buyruğu, Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- DÜZGÜN Hüseyin (1379), "el-Buyuruk," Kara Mecmua, Tehran.
- EDMONDS C. J. (1969), "The Beliefs and Practices of The Ahl-i Haqq of Iraq", Iran: Journal of Persian Studies, VII, pp. 89-101.
- EDMONDS C. J. (2003), Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzeydoğu Irak'ta siyaset, seyahat ve İnceleme (1919-1925), Çevirenler: Serdar ve Serap Rûken Şengül, İstanbul: Avesta Yayınları.
- EL-AZZAVÎ Abbas (1949), Kakaiyye fi el-Tarih, Bağdat: Şirket el-Ticaret ve el-Tabaat el-Mahdude.
- EL-BUYURUK (1381), Tahrir: İntişarat-ı Peyam.
- EL-SARRAF Muhammed Hamid (1954), el-Şebek min Fırak el-Gulat, Bağdat: Matbaa el-Maarif.
- ERDEBİLİ Şeyh Safiyüddin (1385), Kara Mecmua, Düzenleyen Hüseyin Düzgün, Çeviren Davud Behlülî, Kum: Neşr-i Edyan.
- ERDEBİLİ Şeyh Safiyüddin (1386), Kara Mecmua, Düzenleyen: Hüseyin Düzgün, Tebriz: Neşr-i Ahter.
- GÖLPINARLI Abdülbaki, Konya Mevlana Müzesi Yazmaları III.
- İMAM Cafer-i Sadık Buyruğu (1993), Hazırlayan Adil Ali Atalay (Vaktidolu), İstanbul: Can Yayınları.
- KAROLEWSKİ Janina (2007), Ritualbeschreibungen und schriftliche Tradierung im Alevitentum: buyruk-texte, 'individuelle Aufzeichnungen' und 'Lehrbücher' im Vergleich, Magister Artium, Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg Philosophische Fakultät, Seminar für Sprachen und Kulturen des Vorderen Orients – Islamwissenschaft.
- KOÇAK Yunus (2004), "Şah İbrahim Ocağından Gelen Bir Şeyh Safi Buyruğu", Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 30, ss. 63-118;
- KORKMAZ Esat (2002), Buyruk, Yorumlu İmam Cafer Buyruğu, İstanbul: Anadolu Kültür Araştırma İnceleme Yayınları.

- KÖPRÜLÜ Fuad (1993), Türk Edebiyatının İlk Mutasavvıflar, 8.bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- LEEZENBERG, Michiel (1997): "Between Assimilation And Deportation: The Shabak and The Kakais in Northern Iraq", Syncretistic Religious Communities In The Near East, Ed. Krisztina Kehl-Bodrogi vd., Leiden: Brill, ss. 155-174.
- MİR HÜSEYİN Ziba (2008), "Ehl-i Hakk'ta İnanç, Ayinler ve Kültür" Kürt Kimliği ve Kültürü, Editörler: Philip Kreyenbroek & Christine Allison, Çeviren: Ümit Aydoğmuş, İstanbul: Avesta Yayınları, ss. 167-198;
- MİR-HOSSEİNİ Ziba (1994), "Inner Truth and Outer History: The Two Worlds of the Ahl-i Haqq of Kurdistan", International Journal of Middle East Studies, Vol. 26, No. 2, pp. 267-285.
- MİR-HOSSEİNİ Ziba (1994), "Redefining the Truth: Ahl-i Haqq and the Islamic Republic of Iran", British Journal of Middle Eastern Studies, Vol. 21, No 2, pp. 211-228;
- MOUSA Matti (1987), Extremist Shiites The Ghulat Sect, New York: Syracuse University Pres.
- OTTER-BEAUJEAN Anke (1997), Buyruk Übersetzung und Untersuchung eines Alevitischen Textes, Magister Artium, Freien Universität Berlin am Institut für Islamwissenschaft;
- ÖZALP Canan Sultan (2006), Alevilikte Buyruk Kavramı ve İmam Cafer Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- SEYİT ŞEMSETTİN SEYİT ABBAS, (1972): "Dirasetü ani'-ş-Şebek", Kardeşlik, Cilt 12, Sayı 1-2, s. 4-5/24.
- ŞEYH Safi Buyruğu ve Rumeli Babağan (Bektaşî) Erkanları (1996), Hazırlayan Hakkı Saygı, İstanbul: Saygı Yayınları.
- TAM ve Hakiki İmam Cafer-i Sadık Buyruğu (1989), Ehl-i Beyt Aşığı Bir Heyet Tarafından Hazırlanmıştır, İstanbul: Mizah Yayıncılık.
- TAŞGİN Ahmet (2003), "Bisâfî, Menâkîbu'l-esrâr behcetü'l-ahrâr", İslâmîyat, Cilt 6 Sayı 3, Temmuz-Eylül, ss. 183-185.
- TAŞGİN Ahmet (2004), "Hatai'den Günümüze Anadolu Alevilerinde Farklılaşma", I. Uluslararası Şah Hatai Sempozyumu (9-11 Ekim 2003 Ankara), Hazırlayan Gülağ Öz, Ankara: Hüseyin Gazi Kültür ve Sanat Vakfı/Hüseyin Gazi Derneği Yol Bilim Kültür Araştırma Yayınları, ss. 297-306.
- TAŞGİN Ahmet (2005), "Şeyh Sâfi Menâkîbu ve Buyruklar", Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 33, ss. 441-458;
- VİNOGRADOV Amal (1974), "Ethnicity, Cultural Discontinuity and Power Brokers in Northern Iraq: The Case of teh Shabak", American Ethnologist, Vol. 1, No. 1, pp. 207-218.
- YAMAN Mehmet (1994), Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğu, İstanbul: Ufuk Matbaası.